

Kitap Tanıtımı/Book Review

Mehmed Çetin Börekçi (der.), *Anadolu'da Tanin*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

Pelin Helvacı*

(ORCID: 0000-0002-0779-1699)

Makale Gönderim Tarihi

27.12.2023

Makale Kabul Tarihi

02.01.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Helvacı, P., "Kitap Tanıtımı/Book Review: Mehmed Çetin Börekçi (der.), *Anadolu'da Tanin*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/1 (Mart 2024): 925-931.

APA: Helvacı, P. (2024). Kitap Tanıtımı/Book Review: Mehmed Çetin Börekçi (der.), *Anadolu'da Tanin*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 925-931.

İlk kez 1977'de Mehmed Çetin Börekçi tarafından derlenen ve yayınlanan *Anadolu'da Tanin* kitabı, Sina Akşin'in "Yeni bir Evliya Çelebi" başlığıyla sunuşta belirttiği üzere Türk Tarih Kurumu etiketiyle yeni baskısıyla okuyucuyla buluşmuştur. Börekçi, 1960'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora öğrencisi olup, Akşin'in arkadaşıdır. Akşin, kitaba bir önsöz yazarak katkıda bulunmuştur. Akşin, *Tanin* gazetesinde yayınlanmak üzere II. Meşrutiyet'in Anadolu'da nasıl karşılandığını değerlendirmek için yola koyulan Ahmet Şerif'i Evliya Çelebi'ye benzetmekte, ikisinin de önlerinde açılmakta olan yeni çağ hakkında gözlemlerini gerçekçi bir dille yazdığını dile getirmektedir (s. xii). Akşin'e göre, İttihatçı ve batıcı olan Ahmet Şerif, ülkesine batılı olarak bakmakta, gezdiği kasaba ve kentlerdeki durumu, Müslüman-gayri

* Öğr. Gör. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü, Türkiye, helvacip@itu.edu.tr.

Ph. D., Lecturer, İstanbul Technical University, Rectorate, Department of Ataturk's Principles and History of Revolution, Turkey.

Müslim tebaanın konumlarını, birbirleriyle ilişkilerini ve II. Meşrutiyet'in nasıl karşılandığını “duyarlı bir yaklaşımla” değerlendirmiştir (s. xii).

Ahmet Şerif Bey'in makalelerine geçmeden önce onun hayatıyla ilgili birkaç cümle söylemek faydalı olacaktır. Ahmet Şerif Bey, kesin olmamakla birlikte, Çetin Börekçi'nin, Ali Çankaya'nın Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler kitabına dayanarak belirttiğine göre, 1883 İbradı doğumlu olup, rüştiyeyi İbradı'da, idadiyi İzmir'de okumuş ve 1907'de Mülkiye'den mezun olmuştur (s. xiii). Mezun olduktan sonra basında çalışmaya başlayan Ahmet Şerif Bey, *Tanin* gazetesi sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit Bey'in teşvikiyle *Tanin* gazetesinde muhabirlik yapmaya başlamış, II. Meşrutiyet'in Anadolu'da nasıl karşılandığını görmek üzere Anadolu'da ve Osmanlı topraklarında gözlem yapmak üzere söz konusu makaleleri kaleme almıştır. Ahmet Şerif Bey, ayrıca zaman zaman Hüseyin Cahit Bey'in yerine gazetede başmakaleler yazmış, “harb muharriri” sıfatıyla Balkan Savaşları'na da katılmış, gözlemlerini yazmıştır (s. xxiii).

Balkan Savaşları'ndan bir süre sonra bu görevini bırakan Ahmet Şerif Bey, bir müddet Eskişehir'de yaşamış, daha sonra Bursa'ya taşınmış, orada “küçük bir iskân memurluğu” yapmıştır (s. xxiii). 7 Ağustos 1927'de vefat eden gazetecinin vefat haberini Son Saat ve Vakit gazeteleri vermiştir. Son Saat gazetesi onun “memleketine bağlı, sakin, ciddi, müdekkik (tetkik eden, inceleyen) ve müstağni (elindekiyle yetinmesini bilen)” olduğunu yazarken Vakit gazetesi de gazetecinin “gayet mütevazı ve haluk (iyi huylu)” olduğunu belirtmiş, onun “müstesna kalemiyle Anadolu'nun dertlerini, içtimai yaralarını misli nadir bulunur bir vukuf ile” yazdığını ifade etmiştir.¹ Gazetecinin mezarı iyi korunmuş bir halde İstanbul'da Maçka'da İTÜ yerleşkesinin karşısındaki mezarlıktadır. Mezar taşında bile “Anadolu'da *Tanin*-Ahmet Şerif” olarak tanıtılan yazarın mezarının kitabesinde “Vicdanını kendine rehber edinerek mevcudiyetini vatanının tealisine vakf ile bu uğurda uful eden (geçiren) *Tanin* muharrirlerinden *Anadolu'da Tanin*-Ahmed Şerif” yazmaktadır (s. xxv).

¹ “Ahmet Şerif dün gece vefat etmiştir,” *Son Saat*, 9 Ağustos 1927; “Eski bir meslekdaş evvelki gün hayata veda etti,” *Vakit*, 9 Ağustos 1927.

Anadolu'da Tanin kitabında yer alan makalelerin gezilerini, kitabı yayına hazırlayan Çetin Börekçi ikiye ayırmaktadır: Bugün Türkiye sınırları içinde olanlar ve olmayanlar. Bu ciltte yer alanlar makaleler gazetecinin 1909-1914 yılları içinde Anadolu'da yaptığı gezileri kapsamaktadır. Bu geziler altı ana hattı kapsamaktadır:

1. 1909: Bursa-Balıkesir-Kütahya-Isparta-Konya
2. 1909: Eskişehir-Ankara
3. 1910: Mersin-Adana-Konya
4. 1911: İstanbul
5. 1911: Önde gelen İttihatçılardan Cavid Bey ve Ömer Naci Bey'le birlikte İstanbul'dan vapurla başladıkları, sonra karayoluyla tamamladıkları Samsun-Trabzon ve Doğu Anadolu
6. 1912: "Eskişehir'in 31 Martı" adını verdiği seçim olaylarını incelemek için yaptığı gezi
7. 1913-1914: Adapazarı-Bolu.

Gazetecinin Anadolu dışındaki gezileri ise şu şekildedir:

1. 1910: Arnavutluk (Bugünkü Arnavutluk olmayıp, Kosova vilayeti ile Yenipazar sancağını kapsamaktadır).
2. 1910-1911: Suriye
3. 1911-1912: Trablusgarp Savaşı sırasında batı Trablusgarp Eyaleti.

Börekçi'nin sorduğu sorulardan biri böyle bir geziye neden ihtiyaç duyulduğudur. Bu konuda en makul düşünce İttihatçıların Anadolu'yu tanıma, Anadolu'da yaşayan vatandaşların rejime bağlı ve inançlı olmalarını beklemeleri ve siyasetlerini buna göre belirleme isteğidir. Ahmet Şerif Bey'in bu yazılarını yayınlamasından yaklaşık bir yıl önce Hüseyin Cahit Bey de "Taşralarda" başlıklı bir yazısında taşralarda olup bitenlere özel bir önem verilmesini, ağa ve eşrafın mebus seçimlerindeki konumları üzerinde durulmasını ve İttihat ve Terakki yönetiminin taşralara nasihatçılar göndermesini tavsiye etmişti (s. xvii). Yaklaşık dört buçuk yıl devam eden Ahmet Şerif Bey'in mektupları gazetede birkaç gün aralıklarla yayınlanmıştır. İlk mektubu 6 Temmuz 1909 tarihli, Bursa'dan yazdığı mektupken, son mektubu 18 Ocak 1914 tarihli Bolu'nun Çerkeş ilçesinden yazdığı mektuptur. Ahmet Şerif Bey, makalelerinde gayri Müslim-Müslüman ilişkileri, iktisadi hayat, eğitim, sağlık, yönetim ve hukuk alanlarında geniş bilgi vermiş, zaman zaman İttihatçılara

önerilerde bulunmuştur. Oldukça idealist olan Ahmet Şerif Bey, tarafsızlığını korumak için kasaba veya kent yöneticilerinin onun için hazırladığı yerlerde konaklamamış, “en basit konfordan, en basit ısıtma tertibatından mahrum, han odalarını, kahvehaneleri” tercih etmiştir (s. xviii).

II. Meşrutiyet’in Anadolu’daki yansımalarını aktaran Ahmet Şerif Bey, “meşrutiyetin büyüleyici etkisinden” bahsederek II. Abdülhamit dönemindeki uygulamaların aksine, artık herkesin geceleri dışarda çok rahat dolaşabildiğini, farklı dine mensup kişiler arasındaki ilişkilerin “kardeşçe” olduğunu yazmıştır (s.2). II. Meşrutiyet’in yıldönümünü Bigadiç’te kutlayan Ahmet Şerif Bey’e göre, halk büyük bir mutlulukla meşrutiyeti karşılamıştır. “Bugün milletin her evladının kalbi, aynı emelle çarpıyordu. Vatani sevmek ve korumak, gerekirse, o sevgili uğruna ölmekte tereddüt etmemek” diye yazan Ahmet Şerif Bey, merasimde öğrencilerin yanında yöneticilerin de II. Meşrutiyet’i koruyacaklarını ifade eden konuşmalarından bahsederek gelecek için umutlu olduğunu belirtmiştir (s.12-13).

Halkın hürriyetten beklentisinin yüksek olduğunu belirten gazeteci, gittiği yerlerde mutlaka hürriyetin köylüler tarafından ne anlama geldiğini sormaktadır. Çoğunlukla hürriyetin önemli bir şey olduğunu bilen köylüler, Ahmet Şerif Bey’e benzer cevaplar vermiş, devletten neler beklediklerini ortaya koymuşlardır. Örneğin Yalvaç’taki bir köyde, yaşlı bir köylü gazeteciye şu cevabı vermiştir:

“Hürriyet, şimdiye kadar bizim işittiğimiz bir laf değildi. Fakat bize söylenen sözlerden, bazı işlerden anlıyoruz ki, bu iyi bir şeydir. Bize bu sözler, pek tatlı geldi, artık herşeyin düzeleceğini, verginin doğruluk ve kolaylıkla toplanacağını, köydeki kanlı, katil, hırsızların terbiye edileceğini, askere giden çocuklarımızın senelerce aç, çıplak bekletilmeyerek vaktinde tezkirelerinin verileceğini, memurların istedikleri gibi iş görmeyeceklerini, her şeyin değişeceğini zannetmiştik. Fakat hala bir şey olmadı” (s. 33-34).

Bunun gibi şikayetleri hemen yer yerde alan Ahmet Şerif Bey, gittiği yerlerde köylüleri yeni rejim hakkında ikna etmeye çalışmaktadır. Örneğin çiçek hastalığına karşı aşı memurunu bölgeye getirmeyen ve onlara hizmet götürmeyen kaymakamdan şikâyet eden köylülere karşı Ahmet Şerif Bey, “bu durumun Sultan Hamit hükümetine ait olduğunu,

şimdiki hükümetin milletin iyiliğinden başka bir şey düşünmediğini” söylemiş, köylülerin birlik içinde olması gerektiğini ifade etmiştir (s. 35).

Yeni rejimin halkın ihtiyaçlarına cevap vereceğini söylemesine rağmen Ahmet Şerif Bey, gittiği yerlerdeki idaresizlikten ve adaletsizlikten şikâyet etmekte, toplumun adeta “durgunluğa, hareketsizliğe ve yavaşlığa” mahkûm olduğunu yazmakta, herkesin görevini eksik yapmasından, davaların sonuçlanmamasından yakınmaktadır (s. 13). Gittiği yerlerdeki yolları, belediye hizmetlerini, sağlık sorunlarını ve toplumsal sorunları dile getiren, özellikle hükümet dairesine, belediyelere, karakollara ve nezarethanelere de giden Ahmet Şerif Bey, çoğu dairenin bakımsızlığından bahseder. Örneğin Şarki Karaağaç'ta hükümet dairesinin alt katında yer alan nezarethanedeki mahkumları “yüzlerinde kan kalmamış, sarı ölü renginde yirmi, yirmi beş insan” diye tarif eder (s. 39).

Gittiği yerlerin demografisi hakkında da bilgi veren Ahmet Şerif Bey, Müslümanlara kıyasla Ermeni ve Rumların mahallelerinin daha temiz ve düzenli olduğunu ve gayri Müslimlerin daha çok ticaretle uğraştıklarını, çocuklarını da mutlaka kendi cemaatlerinin okullarına gönderdiklerini belirtmektedir (s. 86). Örneğin Sivrihisar'daki Ermeni okullarında üniformalı öğrenciler eğitim görmekte, öğretmenler ve müdür görevlerini ciddiyetle yapmaktadır. Ahmet Şerif Bey, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da gayri Müslimlerle Müslümanlar arasındaki farkın giderek açıldığını ve gelecekte Osmanlı birliğini tesis etmenin ne kadar zor olacağını üzümlerle anlatır ve şöyle der: “Emin olalım ki Artin, Yorgi orduya, ilk basit terbiyeyi, ufak tefek talimleri öğrenmiş oldukları halde gelecektir. Halbuki, Mehmet, bunları öğrenmek, anlayabilmek için üç-beş aylık bir zamana muhtaçtır. Bunun için, daha kışlaya girerken, Yorgi ile Mehmet arasında beş ay var demektir” (s. 105).

Yazar, özellikle Müslüman ve gayri Müslimlerin okullarını karşılaştırarak zaten az sayıda olan Müslümanların okullarındaki, modern öğretmen ve kitap eksikliğini belirtir. Örneğin Karaman'da bir Rum, bir Ermeni okulunun olduğunu ve eğitimin düzenli, temiz bir ortamda ciddiyetle yapıldığını belirten Ahmet Şerif Bey, gayri Müslimlerin Müslümanlara kıyasla iyi bir birlik sağladıklarını belirtmektedir (s. 222). Yazara göre Müslümanlar herşeyi hükümetten beklemektedir (s. 88).

Onların tembelliğinden ve kahvehane bolluğundan şikâyet eden Ahmet Şerif Bey, Müslüman okullarını şöyle tarif etmektedir:

“Birçok seneler, birçok yavrulara, boş, faydasız günler geçirten, zehirlenen genç kafaların matem kasidesini besteleyen, harab, köhne rüşdiye mektebi; bezgin, ümitsiz manzarasıyla emekliliğini istiyor gibidir. Binaya girdiğinizde havasızlıktan, ışsızlıktan meydana gelen fena bir kokunun karşılaması ile karşı karşıya kalıyorsunuz. Rutubet, bütün şiddetiyle duyuluyor. Kapısı kapalı, penceresi kaç gündün beri açılmamış, küçük bir oda. İçinde yirmi beş çocuk. Müdür efendi de okul kadar ihtiyar ve bezgin” (s. 87).

Ahmet Şerif Bey’in İttihatçıların Maliye Bakanı Cavit Bey’le beraber gezmesinden dolayı en fazla memnuniyet duyarak yazdığı belli olan gezileri Karadeniz ve Doğu Anadolu gezileridir. Gazeteciye İnebolu, Samsun, Trabzon ve Erzurum gezileri başta olmak üzere bazı Doğu Anadolu gezilerine Cavit Bey de iştirak etmiştir. Ahmet Şerif Bey ve Cavit Bey, bu gezilerde İttihat ve Terakki “Klubü” üyeleri tarafından karşılanmış, buralarda Cavit Bey, yeni rejim hakkında konuşmalar yapmıştır (s. 259-266). Konuşmalarında “bugüne kadar devam eden hastalıklarımızın en kötüsü birleşmemek” diyen Cavit Bey, yeni rejimle o günlerin geride kaldığını belirtmiş, “düşmanların fırsat kolladığını” ama onlara bu fırsatı vermeyeceklerini söylemiştir (s. 264-26).

Ahmet Şerif Bey, kuşkusuz meşrutiyete karşı düzenlenmiş olan 31 Mart Vak’asını da kaleme almıştır. 15 Ocak 1910’da, yani olaydan yaklaşık dokuz ay sonra bulunduğu Adana’daki olaylara da değinen yazara göre, “İslam ve Hristiyan halk birbiriyle son derece kaynaşmışken,” “devr-i sabıkta bazı dış telkinler” Ermeni vatandaşları etkilemiş, bunun karşılığında “komitacı” Ermenilerin silahlanmıştı (s. 121). Meşrutiyetin ilan edilmesiyle şaşırın ve her istediğini yapabileceğini düşünen Müslümanlar ve Ermeniler arasında çatışmalar artmış, yıkma ve yakmalar başlamıştı. Ahmet Şerif Bey’e göre, “Adana faciası” bir “ibret dersi” olarak değerlendirilmeliydi (s. 122).

Çetin Börekçi’nin derlediği bu kitap, idealist bir II. Meşrutiyet aydınının, halkın “hürriyet, eşitlik, kardeşlik ve adalet” temalarını benimsemiş olan rejimden beklentilerini sunarken, Anadolu’da yaşanan sorunlar hakkında geniş bilgi vermektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında eğitim ve toplumsal yapı başta olmak üzere, yönetim, hukuk, sağlık ve iktisadi hayat hakkında geniş bilgi kaynağı olan bu kitap, özellikle toplumsal

alanda II. Meşrutiyet'in öncesi ve sonrasını merak eden okura hitap etmektedir.